

ANDREJ PANČUR: Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavstva; Zgodovinsko društvo Celje; Zgodovini.ce 11, Celje 2011, 160 str.

Postopoma se le zapolnjuje vrzel v raziskovanju teme, ki je bila do zadnjih dveh desetletij skoraj popolnoma prezrta – to so raziskovanja in predstavitve judovskih priselitev in bivanje Judov na slovenskem ozemlju (pred tem obdobjem so izhajali članki, ki so judovskim posameznikom in skupnostim namenili nekaj strokovnih in znanstvenih obravnav). Temeljnih monografskih publikacij, ki bi bolj celovito predstavili prisotnost Judov in bi strokovno z različnih zornih kotov obravnavali prebivalce judovskega porekla na slovenskem ozemlju, tako v preteklosti kot sedanjem času, ni prav veliko. Poleg ljubljanskim Judom posvečene monografije Vlada Valenčiča (1992), zgodovinsko-etnološkega pregleda judovske populacije v Lendavi (1997) Mirjane Gašpar in Beate Lazar ter monografije Klemena Jelinčiča Boete o prisotnosti Judov na Slovenskem (2009) in knjige *Judje na Slovenskem v srednjem veku* (2009) je pred nami še knjiga zgodovinarja Andreja Pančurja o judovski skupnosti v Sloveniji na predvečer holokavsta.

Knjiga je izredno pomemben kamenček v mozaiku celovitejšega prikaza Judov na sedanjem slovenskem ozemlju in prispeva k boljšemu razumevanju in poznavanju položaja priseljenih tujcev, ki so se po narodni

pripadnosti ali veroizpovedi opredelili za Jude. Vsekakor pa je Andrej Pančur s poimenskimi sezname vseh Judov, skupaj s podatki o rojstvu – datumi, kraji, državami, vsemi družinskimi člani, poklici, veroizpovedmi, trenutnimi naslovi na slovenskem območju v svoji monografiji prvi predstavil demografski in poimenski seznam pripadnikov judovske etnične skupnosti na ozemlju sedanje Republike Slovenije in pri tem upošteval zgodovinske spremembe državnih meja.

Vsebina monografije je razdeljena na sedem poglavij in sklep ter obsežen seznam literature. Nujno se mi zdi poudariti številne priloge na dobrih 50 straneh: priloga s poimenskim seznamom članov judovskih verskih občin iz Slovenije brez Prekmurja s konca dvajsetih let 20. stoletja, priloga s poimenskim seznamom Judov po materinem jeziku v Dravski banovini – po okrajih in avtonomnih mestih iz leta 1931 ter seznam Judov v drugih delih Jugoslavije, ki so se opredelili za slovenski materni jezik, priloga s poklici Judov v Jugoslaviji iz leta 1938, priloga s popisom tujih državljanov v Dravski banovini s konca leta 1936 po okrajih in upravah policije in priloga s popisi Judov v Dravski banovini po okrajih in avtonomnih mestih iz leta 1937.

Avtor se zaveda, da so različni državni, policijski popisi in popisi judovskih verskih občin v določeni meri nepopolni, saj opozori, da bi bilo treba upoštevati še vse tiste Jude, ki niso bili člani judovskih verskih občin (predvsem zaradi plačila obveznih dajatev/prispevkov judovski verski občini), pa tudi tiste Jude, ki so izstopili iz judovske veroizpovedi, bodisi konvertirali v drugo veroizpoved ali pa so ostali brez konfesije. Med arhivskimi viri pa pogrešam navedbo gradiva iz Mestnega arhiva Ljubljana. Ali je avtor pregledal popisne liste ali zglaševalne pole prebivalstva? Pa Mednarodni inštitut za raziskave holokavsta Yad Vashem – ali je bila preverjena njihova baza podatkov o žrtvah holokavsta?

Kljub temu da je avtor vsebino obravnavane teme razdelil na sedem poglavij, je iz monografije mogoče razbrati tri sklope, ki jih avtor medsebojno povezuje s primerjavo statističnih podatkov in z metodo kvan-

titativne analize: jedro so demografska, gospodarska in socialna struktura judovske skupnosti na predvečer holokavsta po posameznih geografskih območjih, razvoj judovskega prebivalstva samo v Prekmurju ali samo v Sloveniji brez Prekmurja, čemur sledi prikaz judovske skupnosti po pokrajinah znotraj slovenskih meja in tudi primerjalno s številčnim stanjem drugod v Evropi ali v Kraljevini Jugoslaviji.

V uvodnem delu se seznanimo z vali naselitev; z omembo najzgodnejših virov z ohranjenimi arheološkimi sledovi (Škočjan pri Kopru in Jurklošter), ki pričajo o prisotnosti judovskih priseljencev na slovenskih tleh že v času rimskega cesarstva; s poznejšimi vali priseljevanj v 11. stoletju, kjer gre za naselitve na širšem območju, najprej od sedanjega dela avstrijske Štajerske in Koroške v notranjost slovenskega dela do Kranjske in v slovenski Istri. Predstavljene so gospodarske dejavnosti in gospodarski pomen Judov v okolju naselitve. Kadar pa so Judje s svojo običajno denarno ali trgovsko dejavnostjo postali preveč konkurenčni domačemu prebivalstvu, bili izpostavljeni pritiskom deželnih stanov ter ob tem izgubljali še podporo vladarja, so tako v posameznih evropskih deželah kot tudi na Slovenskem doživljali izgone z naselitvenih območij. Izgona iz štajerskih dežel leta 1496, iz Kranjske pa nekoliko pozneje, leta 1515, sta naselitev judovske skupnosti na slovenskem ozemlju prekinila za več stoletij, vse do ustanovitve Ilirskih provinc.

Judje so se na slovensko ozemlje ponovno naseljevali šele od konca 18. stoletja. V Prekmurje so se naseljevali že v času, ko so jim prepovedovali naseljevanje v notranjost takratnega slovenskega ozemlja. Zato so se najprej naseljevali na obrobjih (današnje Prekmurje, kamor so prihajali iz avstrijskih in nemških dežel pa tudi iz zahodnega dela Ogrske, pozneje pa še iz Češke) in to tako v večjih krajih kot po okoliških vaseh. Avtor je s tabelo in z grafom ponazoril naraščanje judovskega prebivalstva v desetih časovnih intervalih med letoma 1778 in 1910 – v tem obdobju pa številčno stanje v posameznih osmih letih. Tako vidimo, da je npr. v Lendavi od leta 1778 (14

* Mihaela Hudelja, univ. dipl. etnol. in prof. sociol., bibliotekarka – dokumentalistka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: Mihaela.Hudelja@ff.uni-lj.si

Judov) pa vse do leta 1910 število judovskih prebivalcev naraščalo (382 Judov), v Murski Soboti pa so Judje (14 Judov) prvič omenjeni šele leta 1793, njihovo število pa je naraščalo vse do leta 1880, ko jih je bilo 311, potem pa število vidno upada, na 234 leta 1910. V tem delu avtor podrobneje obdela in razloži demografsko strukturo mest in nekaterih manjših krajev in jih primerja s podatki celotnega števila prebivalcev in deleža judovskih prebivalcev. Na številčno stanje so vplivali tudi politični dogodki – prva svetovna vojna, razpad avstro-ogrške monarhije, nemiri na Madžarskem in priključitev prekmurskega ozemlja Jugoslaviji leta 1920, pa tudi slabe gospodarske razmere, kar je pospešilo izseljevanje Judov v druge kraje in tudi preko državnih meja.

Na Kranjskem in Štajerskem so se Judje ponovno naseljevali šele v času ustanovitve Ilirskih provinc. Tudi to naseljevanje je bilo ponovno ustavljeno za dobrih 50 let. Šele po letu 1867, ko so v avstro-ogrski monarhiji Judje dobili državljsanske pravice, je sledil val novih naselitev, vendar pa je bilo njihovo število v primerjavi s Prekmurjem precej nizko. Na spodnjem Štajerskem je bilo leta 1880 zabeleženih 144 Judov, leta 1910 je to število naraslo

na 187, na Kranjskem jih je bilo leta 1880 evidentiranih 96, od tega 76 v Ljubljani, leta 1910 pa je bilo evidentiranih 146 prebivalcev judovske pripadnosti.

V nadaljevanju sledi prikaz stanja in organiziranosti socialnega življenja, po katerem so se Judje najbolj razlikovali od domačega prebivalstva, to je religije, jezika in poklicne strukture. V vsakem kraju s stalno naseljenim večjim številom Judov je za njihovo versko, vzgojno-izobraževalno in kulturno dejavnost skrbela judovska verska občina. V Prekmurju sta do druge svetovne vojne obstajali judovski verski občini s sinagogama v Lendavi in Murski Soboti, v Beltincih je verska občina s sinagogo delovala do leta 1890, nato pa je njeno delovanje prenehalo zaradi upadanja števila (izseljevanja) Judov. Do prve svetovne vojne so Judje iz Štajerske in Kranjske spadali pod judovsko versko občino v Gradcu, v novonastali Jugoslaviji pa so bili štajerski Judje priključeni judovski verski občini v Murski Soboti. V času med obema vojnoma pa kljub večletnim poskusom in pregovarjanjem z državno oblastjo niso uspeli organizirati delovanja verske občine v Mariboru, ampak so bili tamkajšnji Judje vključeni v

judovsko versko občino v Murski Soboti. Prilaganje razvoju in napredku gospodarskega in družbenega življenja se je pri Judih pokazalo v pojavi asimilacije in tudi akulturacije. Pojavljati so se začele nove poklicne skupine, mešani zakoni, izstopi iz judovske veroizpovedi pa tudi spremembe v občevalnem jeziku.

V zadnjih poglavjih je avtor predstavil razmere na slovenskem ozemlju med italijansko in nemško okupacijo in posledice za judovsko etnično skupnost na slovenskih tleh; skoraj vse so odpeljali v koncentracijska taborišča. Zbrani podatki kažejo, da je holokavst uničil dobrih 86 odstotkov Judov v Sloveniji. V sklepnem poglavju je avtor posebej poudaril opravljeno kvantitativno analizo žrtev holokavsta, kjer je za primerjavo upošteval še vse preostale žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. Šele skupaj s tem podatkom dobijo izdelane analize svoj pomen in so prikaz integralne zgodovine holokavsta v Sloveniji.

Avtorjeva odlična raziskava in pričujoča študija bosta obvezna literatura za vsakega nadaljnjega raziskovalca, ki se bo na kakršenkoli način ukvarjal z raziskovanjem judovske tematike na Slovenskem.

JANEZ BOGATAJ: Slovenija praznuje: Sodobne šege in navade na Slovenskem; Mladinska knjiga, Ljubljana 2011, 384 str.

V več pogledih je (bil) izid knjige Janeza Bogataja *Slovenija praznuje* poseben dogodek. Z obsežno medijsko promocijo je prišla med bralce na lansko martinovo, v času jesenske žetve in na začetku zimskega časa, ko je, tako se je vsaj včasih zdelo, časa več tudi za opravila, kakršno je branje, in časa, ko se proti koncu leta v koledarju začenjajo zgoščati praznični dnevi, ko sledi mesec, ki velja za najbolj prazničnega v letu.

Ob jesenski žetvi se nam vsili asociacija na delovno, v tem primeru strokovno žetev Janeza Bogataja, zagotovo – naj kolegice in kolegi oprostijo – skupaj z Marijo Markovičevno »najbolj terenskega« etnologa med tukajšnjimi etnologinjami in etnologi: »najbolj« v smislu pestrosti oz. številnih

tem, snovi, s katerimi se ukvarja že peto desetletje in jim kontinuirano sledi v vseh slovenskih pokrajinah in med različnimi družbenimi skupinami. In o vseh piše knjige, namenjene strokovnemu in širšemu občinstvu, premišlja o njih, jih komentira in popularizira v desetinah in stotinah drugih prispevkov in medijskih nastopov. Popolno nasprotje dolgoletnemu raziskovanju kake izbrane problematike v enem ali tudi več krajih. Pa vendar, ne da bi razvrščali odlike in/ali hibe, oba legitimna raziskovalna modela žanjeta vsak svoje specifične, a dragocene rezultate. Prvi takšne, kakršne prinaša ta knjiga.

Velikost, debelina, bogata ilustrativna oprema odmerjajo in oblikujejo prostor spoznanjem, ki ubesedujejo *sodobne šege*

* Dr. Ingrid Slavec Gradišnik, znanstvena svetnica, predstojnica Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si